

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՏՈՒԿՏՈՐՆԵՐ ԵՂԻՇԷԻ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ

«Ծառոց» գիրքի մը մէջ, որ իբր ձեռագիր չունի մեծ արժեք, շուրջ քսաներկու տարիներ առաջ, Սեբաստիոյ Ս. Միկաէ եկեղեցւոյ գորցնէրուն մէջ հանդիպեցայ մարդոց զգեստներէն ու անասնոց անբանութենէն չարարուած, միկաէի ու մկրասուած, իբր պահպանակ գործածուած մագաղաթի երեք դժբախտ քերթիկներու, որոնք կը պարունակէին երեք հասուկտրներ եղիշէի պատմութենէն:

Թողլով որ կրօնամոլի եւ պատշաճութի պատճառած վնասները ստորեւ երեւին՝ սպագրին համաստրեանք վերականգնուած նոսրագիւր լրացումներէն, կ'անցնիմ քերթներուն գրչագրական հանգանակներուն:

Ճառոցը կազմուած ասեւ, անոր մեծութեան յարմարցնելու համար ասեւ մէկ քերթի երկայնքէն կտրուած ըլլալով հանդերձ իբր 4 հարիւրորդամէք, անոնք լրիւ կը համապատասխանէին մեծութեանը Յայնաւուրիին, որ ծանօթ 4⁰ մեծ ծաւալն ունի. գրութիւնն էր երկսիւն, մէկ մի սիւնակ՝ առաջին քերթին վրայ՝ 27, երկրորդ եւ երրորդ քերթներուն վրայ՝ 28 տող, իւրաքանչիւր տողը 15-18 տառով մօտաւորապէս. միջին մետրական ընտիր երկարագիր, անկիւնաւոր, յար եւ նման Տիմոթէոս Կուգի հակաձառութեանց հրատարակութեան մէջ դրուած նմանահամոտութեանց մէջ եղածին. սեւ քանակ, խոնաւութենէն եւ ձեռնական գործածութենէ ընդհանրապէս զուստուած: Ո՛ր մէկ զարդ՝ կամ տարբեր գոյնով քանակի գործածութիւն. չունի վերնագիրներ, կային քանի մը սկզբնաստներ միայն, որոնք մետրական մեծ երկարագիրներ էին, պարզ քայքայ սիրուն: Կրօնքիւնը կը մասնակցէր գիտուն եւ զգուշաւոր գրիչ մը. ո՛ր մէկ տառապաշ, ո՛ր ալ զորւածքի կամ ջնջուածի նշան. ձեռքի ու չափի տեսակներով հիմնադի միակերպութեամբ էին տառերը:

Ուղղագրական եւ գրչական ուրիշ տեսակներով ալ, հնութեան ասեւ երաշխիք ունէին հասուկտրներու. այսպէս.

Բառերը միշտ անանջատ էին իրարմէ. միայն կիսադրութեան նշանները գործածուած ասեւն անջատու կը նշմարուէր: Կիսադրութեան նշանը գրեթէ միակ տեսակ մ'էր, որ տողին զծին վրայ քիչ վեր կամ վար դրուելով կարծես ստորակէտի եւ բութի դեր ալ կը կատարէր: Մեր այժմեան միջակէսն էր ան: Երկկիս վերջակէս քնատ չկար:

Օ ձայնը միշտ կը նշանագրուէր աւ երկարաքանով. լծորդ լին տեղ կը գործածուէր՝ դ. այդ. բուղբութիւն, այդագոյն, իւրայեղ: Երեւ շարկալը կը գրէ այսպէս երեւ. էի տեղ է կը գործածուէր միշտ այնպէս կակն քայի անկատարիս յոգն. գ. դիմիմ մէջ. էիմ:

Տողադարձի պարագային, երբ յաջորդ տողին անցընելիքը միակ տառ մըն է, առանց նոր տողը փոխադրելու՝ զծին ծայրը հանդիպած վերջընթեր տառին ներքեւով կը դնէր մանրագիր ձեւով. օր. դու, փոխանա, բազու: Տողադարձութեան պատճառաւ գոյացած տրոհումներուն մէջ

մէկ անգամ մը միայն պատահեցայ ը տառին գործածութեան. երկու-տրեան: Ուրիշ ասեւ, նոյն իսկ քաղաձայնի համար տառախումբ կազմուած պահուն, չկար ը գիրը. օր. զգ-աւրսն, զ-քաղաւորանիս, տեղի-սն, ամենա-յն. զաւ-բն, ոչի-նչ, զո-բն, ձե-նչ, ա-յլն:

Համառօտագրութեան պատիւ նշանը կը գործածուէր միայն Ած. Եւ. Բւ. Տր. անուններուն վրայ, անգամ մը նաեւ միաբանութեան (= քեան) տրակնին վրայ:

Հասուկտրներու մեծագոյն շահեկանութիւնը կը կայանայ սակայն, ինչպէս կը տեսնեն ընթերցողները, այն քերթներուն (lacune) մէջ, զորս անոնք կը ներկայացնեն քաղղաստման քաղղաւորութիւն: Զեռագրին մէջ պակաս եղած այդ մասերը այս հրատարակութեան մէջ աւելցուած են արամեան տառերով: Տպագրին ու ձեռագիրը ուրոյն սիւնակներով քաղղաստման հանդիպադրելի աւելի՝ նախընտրեցինք այս կերպը, ոչ միայն աւելի ուշագրաւ ընծայելու համար քերթները, այլ որովհետեւ մնացեալ մասերուն մէջ ձեռագիրը տպագրուածին կը ցուցնէր քանի մը անկարելի տարբերութիւններ միայն, զորս նոյնպէս կը նշանակեցին հեղեղուն ստորեւ:

Ինչպես կը տեսնուի, հասուկորներս մասեր են, առնուած Եղիշիի Վարդանանց պատմութեան ե. և Ը. յնգանակներէն և զխառնապէս անոնց մէջ պարունակուած Վարդանայ և Ղևոնդի քաջադէպական ձևերէն, քանակին առջև խօսուած, և Ղևոնդի՝ Դենշապուհի առջև խօսած պաշտպանողականին: Դիտելի է որ այս քերդները, որոնք ոչ քէ պատմական այլ ձևական հաստատման մէջ կ'երևին, կը կազմեն այդ հաստատման ամենէն վարդապետական և վերացական մասերը, որոնք հապիս անյարմար պիտի թուին թէ՛ իրեն խախտականի ողորմ՝ զինուորներու առջև արտասանուած ձևի մը մէջ, և թէ՛ օտարականի մը ներկայութեան խօսուած շատագոյնականի մը ընթացքին: Լեզուական տեսակետով այնքան անյարմար չունի այս հաստատմանը կարելի՞ է արդեօք նկատել յետոյ կատարուած ընդմիջարկութիւններ. թէ արդեօք անոնք խորհիլ պիտի է տեսնուի ստատուելն ձառնիւր հաւատքի մը փրցուած կերպով փրայ:

Թ. Ե. Գ.

(ձեռագրին ա. էջին ա. սիւնակը)

զբազմաց այլոց⁽¹⁾ երկմը
տուրիւն որ դեռ եւս ընդ
նմա միաբանեալ⁽²⁾ եին
քաջալերեցաւ յանձն
իւր եւ քաջալերեաց զզ
աւրսն⁽³⁾ քանզի ինքն իսկ
դեռ⁽⁴⁾ բռնացեալ ունէր զ
թագաւորանիստ տեղի
սն միաբանութեամբ
նախարարացն որ ոչ քա
կեցան ի սուրբ ուխտէն
հրաման տուեալ ամենա
յն զաւրացն ժողովել ի⁽⁵⁾
յԱրտաշատ և⁽⁶⁾ փոխանա
յետս կացելոցն որ ելին 4
զհետ իշխանին Սիւնեաց
զեղբարս կամ զորդիս
կամ զեղբարցն որդիս ի տե
ղի նոցա մատուցանէր.
Եւ⁽⁷⁾ իւրաքանչիւր զաւրս
տայր նոցա՝ զի դեռ եւս
ինքն ունէր զամենայն ա
շխարհն. եւ փութով ա
մենեքեան ի տեղին⁽⁸⁾ հա
սանելն իւրաքանչիւր
զաւրաւք ամենայն սլաւ
րաստութեամբ է գործ
դարձնելն եւ նորա
որ բունքն եին հաստատ

(ա. էջին բ. սիւնակը)

աւրսն էլ էլ էլ էլ էլ
զեռն Ներշնչուի Աբ
ծրուէ էլ էլ էլ էլ էլ
խոռուէ էլ էլ էլ էլ էլ
բազմութիւն էլ էլ էլ էլ էլ
լուսնի էլ էլ էլ էլ էլ
տուսնի էլ էլ էլ էլ էլ
հեռուսն էլ էլ էլ էլ էլ
Դիմակ էլ էլ էլ էլ էլ
էլ էլ Արշաք էլ էլ էլ էլ
մաւրսն⁽⁹⁾ Անշն էլ էլ
Տաճատ՝ Գնթու էլ էլ Ա
տուսն՝ Գնուսնի եւ էլ
բով՝ Գարեղեան էլ էլ
բեան⁽¹⁰⁾ Սահառու էլ էլ
եւ Հմայեալ՝ Դիմաք էլ էլ
եւ միւս եւս այլ Գա
րիկ՝ Դիմակիսեան, էլ էլ
սեհ՝ Քաջբերուէ էլ էլ
բաման՝ Մանգակու էլ էլ
եւ Արսեն՝ Ընձայ էլ էլ
Այրուկ՝ Սղկուսնի էլ էլ
բէն՝ Տաշբաղի էլ էլ Ա
րսամ՝ Արծրուսնի էլ էլ
Շաւ՝ ախոռապետն⁽¹¹⁾ ար էլ էլ
եւ Խուրս՝ Արուստեան էլ էլ
Գողեանքն եւ Ակեալ էլ էլ
եւ Տրպատուսնիքն⁽¹²⁾ էլ էլ
բէն Ռշտուսնեաց եւ ա

(բ. էջին ա. սիւնակը)

նշն գործ էլ էլ էլ էլ

(1) Տպագրին ունի «այլոց եւս». (2) «միաբանեալ». (3) «զգորսն իւր». (4) «դեռ եւս». (5) «պարգապէս «յԱրտաշատ Բագաւ». (6) «կը պակսի. (7) «զփութանելիւր». (8) «ի տեղի պատեցանք»:

(9) «Շմաւուն». (10) «Գարեղն». (11) «Շան խոռապետ». (12) «Դրպատուսնի»:

Կանգնի խառնուկայի վրա
 Բառի հանդիմանքի առաջ
 Երեւոյն համազգու
 Երբ հառաչելն է գործ պա
 Կերպարանն է Կառն Սր
 Կարգաւ եւ լինէր հան
 Կրն համարան վաթ
 Կան եւ վեց հաւար այր
 Ընդ հեծեալ եւ ընդ հե
 Կրնալ էկին ընդ նոսա
 Եւ արքան Յովսէփ՝ եւ
 Ղեւոնդ երեց. բազու
 Եւ այդ կս⁽¹³⁾ քահանայք. Ժ
 Եւ բազմազոյն պաշ
 Կանաւայք. քանզի ոչ ի
 Զ զանգիտեցին եւ նո
 Կ ընդ նոսա զալ ի զո
 Կ զ պատերազմին. զի ոչ
 Եթէ մարմնական հա
 Կարելին զկռիւն՝ այդ
 Կռեւոր առաքինութե
 Կն ցանգային⁽¹⁴⁾ մահա
 Կնց լինել քաջ նահատակա
 Կն. սկսաւ սպարապե
 Կն խաւսել միաբանութե
 Կ. . . նախարարացն ընդ զաւ
 Կն եւ առէ. ի բազում պա
 Կտերազմունս մտեալ է իմ

(Բ. Էջիւն Բ. սիւնակը)
 Եւ ձեր ընդ իս, է ուրեք
 զի քաջապէս յաղթեցաք
 Թշնամեացն, եւ է ուրեք
 զի նոքա մեզ յաղթեցին.
 Եւ բազում այն է որ յաղ
 Թող զտեալ եմք՝ և ոչ
 յաղթեալք. եւ միանգա
 մայն ընդ⁽¹⁵⁾ ամենայն եին
 մարմնոյ պարծանք, քան
 զի հրամանաւ անցաւոր թա
 զաւորի մարտնչեաք, որ
 փախչէր յաշխարհիս⁽¹⁶⁾ վա

տանուն երեւէր, եւ անո
 զորմ մահ ի նմանէ զտա
 նէր. իսկ որ քաջութեա
 մբ յառաջ մատչէր. քա
 ջանուն⁽¹⁷⁾ ազգի ժառանգէր,
 եւ պարզեւս մեծամեծս յան
 ցաւոր եւ ի մահկանա
 ցու թագաւորէն ընդունէր.
 Եւ մեք աւաւսիկ իսկ⁽¹⁸⁾ յիւրա
 քանչիւր մարմինս վէրս
 եւ սպիտ բազումս, եւ բա
 զում այն քաջութիւն իցէ.
 վասն որոյ առեալ է պար
 զեւս մեծամեծս.

Անարգ եւ անօգուտ զփաշտփունսն
 համարիմ, եւ առ ոչինչ ըզպարգեւսն
 զբազումս. վասն զի ամենեքեան խա
 փանելոց են:

Իսկ ա
 ըդ եթե վասն մահկանա
 ցու հրամանատուին՝ զա
 յն ամենայն⁽¹⁹⁾ արութիւնս

(Գ. Էջիւն ա. սիւնակը)
 զունդս այդազգեացն եւ
 ապրեցոյց զգաւրան ի մա
 հուանէ եւ զժողովուր
 դն ի զերութենէ՝ եւ⁽²⁰⁾ ե
 զեւ անդրանիկ թագաւո
 րացն իղի. եւ անուանեցաւ
 հայր որդւոցն Այ.
 նա անուանեցաւ ի պէ
 տա ժամանակին՝ եւ դու
 ճշմարտիւ ծնեալք ի սու
 րբ Հոգւոյն՝ որդիք էք Այ.
 եւ ժառանգակիցք Գի.
 մի՛ ոք զձեր բաժինն ի ձէ
 նջ հանցէ⁽²¹⁾ եւ աւտարա
 խորթս արարեալ տարաբա
 ժին հանիցէ. Յիշեցէք
 զամենայն զաւրավարսն

(13) «Եւս» կը պակսի. (14) «ցանկային», (15)
 «այն ամենայն». (16) «յաշխարհիս»:

(17) «Բայ անուն». (18) «Մեկ իսկ տասնիկ». (19)
 «զայն աւտարսն». (20) «Եւ» կը պակսի. (21) «հա
 ցանիցէ»:

իղի. զառաջինսն զՅե
շուէն⁽²²⁾ զԳեղեոսն եւ զՅե
փթային⁽²³⁾ եւ զայդսն ա
մենայն⁽²⁴⁾ որ⁽²⁵⁾ ճշմարիտ հաւ
ատովն եին. հարին կոր
ծանեցին⁽²⁶⁾ զզաւրսն հե
թանոսաց եւ սրբեցին
զերկիրն ի պիղծ կռապա
շտութենէն. վասն հա
ստատուն Ած. պաշտու
թեան⁽²⁷⁾ նոցա որ ոչինչ երկ
մըտեցին ի խորհուրդս

(շար. գ. էջին Բ. սիւնակը)

իւրեանց արեգալն է-
լուսինն առանց ակնշնչ-
լուան՝ եւ հառտադեղն
զբան հրամանի նոցա ծով
եւ զետ ճանապարհ խոր
ցին առաջի նոցա ըստ
սովորութեան. եւ բարձ
րացեալ պարիսպք քա-
րին⁽²⁸⁾ ձայնիւ լոկով ալի
ալ կործանեցան ի վեր
խնդրութիւն աւրել-
ցն⁽²⁹⁾ արդարութեւն է-
յղքն ամենայն որ ըստ
հաւատոցն Կաթողիկոս
նան կատարելն է որ-
իւրաքանչէր խոր
ցան ի մարդկան է-
դարացան յԱյ. որոն
նոյն Տը է ի Կաթողիկոս
մինչեւ ցայսօր է-
պա՛ եւ մինչեւ յա-
տեանս՝ եւ յաւիտեանս
եւ ա՛նդր քա-
յաւիտեանս ոչ ոք
զի՛ զի ոչ հաւատ, ոչ

մանկանայ չէ ոչ ծեր-
նայ. ո՛չ Կաթողիկոս
լի բնութեւն Այ. որոն
եւ ինքն աւեր չէ

(շար. գ. էջին ա. սիւնակը)

բնութեւն. հաւատ. եւ
եւ. ի սկզբանէ նոյն
եւ⁽³⁰⁾ մինչեւ յաւիտեանս
ոչ տամ զփառս իմ այ
լում եւ ո՛չ զբաշտութի
ւնս իմ դրաւշելոցն.
զայս զիտելով եղբարք,
մի՛ թուղութեամբ լքա
նըցիմք՝ այլ պնդութե
ամբ սրտիւ՝ հաստա
տուն հաւատովք կամա
կարութեամբ⁽³¹⁾ յարձակե
սցուք ի վերայ⁽³²⁾ յարու
ցեալ թշնամեացս. մեր
յոյսն մեզ կրկին երեւի
եթե մեռանիմք կեամք
եւ եթէ մեռուցանեմք
նոյն կեանք առաջի
մեր կան

Յիւսեցում զբանն առաքելոյ, որ
ասէ, թէ՛ փոխանակ ուրախութեան,
որ նմա առաջի կայր, յանձն էառ
զհամբերութիւն մահու, եւ մահու խա-
չի. վասն այսորիկ եւ Ասուած զնա
առաւել բարձրացոյց, եւ ես նմա ա-
նուն, որ ի վեր է քան զամենայն ա-
նուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի
ամենայն ծունր կրկնեցի երկնաւո-
րաց եւ երկրաւորաց, եւ սանդարամե-
սականաց:

Եւ քանզի որ հեմարտութեամբ միա-
ցեալ է ընդ որդւոյն Ասուծոյ, հոգ-
ւոյն աչօք տեսանէ զանեւելոյք յսակ
լոյսըն հառազայրից իմանալի արեգա-
կան, որ յամենայն ժամ եւ յամենայն

(22) «զՅեսուս». (23) «զԳեղեոսայ». (24) «զայլսն
ամենեւեան». (25) «որ». (26) «կործանեցին». (27) «առ-
դարազորութեան». (28) «առաջին Սրբիովի». (29)
«ի վերջին դարձիւն աւրեացն արդարութեան» կր պակ-
սի ի սպագրին:

(30) «նոյն եւ ես ի սկզբանէ». (31) «կամակար». (32)
«ի վերայ բռնամեացս»:

որ գեր ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն. եւ արքանսիւ եւ արքանայեացս անպոստ յսակութեամբ ձգեցուցանէ զհայեցուածս, եւ քաղաքացանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմասնոյց տեսիլն մեծեցուցանէ, եւ կորովութեամբ կռւէ զերկրագործին զերից հասուածոցն միաւոր զօրութեան: Եւ արդ որ ընդ Ասուծոյ աստիճանսն ոտնվառ եղեալ իցէն, եւ բարձրութեամբ յարմարիսն հասեալ, եւ զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է՝ որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւն եւ զանհրճմական մխիթարութիւնն:

Մի՛ տեսարք իմ պա

ստանալիս յետ այսչափ ի
բարձրանալոյ,
այսքէն յերկիր անկեալ
լսեմք ի յիշխմանս արդ տես
չէ՝ որ եւ շնորհէն ի բար
ձրութեան հաստատե
ցանք. ինչպէս հայեա
ցուք ի ստորին կողմն եր
կրիս տեսանիցեմք զսա լի
ապականութիւ

(Հատ. Գ. էջին Բ. սիւնակը)

ամբ եւ անսուրբ պղծութեամբ.

Քանզի զի՞նչ աղէտք տեսնուի եւ, որ ոչ գործին յերկրայինս ախարես. բռնառութիւն աղքատաց եւ անբիւ չարչարանք նոցուն, աղքատոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զգուանք եւ կրփանք ի բռնաւոր ընկերակցաց, բազմ եւ ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեան: Ստանալով ձմեռայնոյ եւ խորեակ ամառայնոյ, հիւանդութիւնք տարածամբ եւ ախտ մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ. երկիւղ արտաբերող, եւ արհաւիրք ի ներքին անդադար ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յառաջ քան զժամանակն, եւ

ոչ զսանեն. եւ բազումք են՝ որ փորեն եւ խնորեն եւ խնդալից լինին յորժամ զսանեն:

Եւ որ թուին

մեզ եթե աշողեալք են եւ
փափկանան ուրախութեա
մբք, ի յանցաւոր ի կեանս
մեծամտեալ հպարտանան
նոքա են որ ուրացեալ են ի
ճշմարիտ կենացն՝ իսկ ա
րդ զինչ այն չարիք իցեն
որ ի նոստայն չգործիցին,
ընդ մեծութիւնն խառ
նեալ⁽²³⁾ յափշտակութիւն ըն
չից աղքատաց, ընդ սու
րբ ամուսնութեան⁽²⁴⁾ գէշ
պղծութիւն յորս վայել
են ընտրութեամբ նո
ցուն, իբրեւ Ա. Երկրպագու
թիւնս մատուցանեն մո
լորեալք ի ճշմարիտ կենացն
ոչ ահա աշխարհս ամենայն⁽²⁵⁾
յարարչէն է զոյացեալ եւ
զոր նոքայն պաշտեն եւ պա
տուեն ապաքէն ամեն նիւ
թոյ է մասն.

Իսկ արդ մասունքն մասանց կան ի ծառայութիւն: Զի եթէ մի մասն աշխարհիս ապականացու է, հարկ է թէ եւ ամենայն մասունքն ընդ նմին ապականին: Նաեւ ի մասանց անսի՝ պարս է թէ եւ ընտրութիւնք երեսցին. իսկ արդ որ լաւ է յայտնի է ամենեցուն, եւ որ զիսէն իմանալ՝ նա է ընտիր ի մասանցն: Ապա թէ այդ այդպէս է, քան զամենայն պաշտամունս ներանոսաց, որով երկիր պազանեն, երկրպագուքն են առաւելեալք քան զանբան տարերսն, որոց չարաչար կան ի ծառայութեան, եւ զէն Ա.Ժ. որ ի մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն այլ

(²³) «խառնեալ է» . (²⁴) «ամուսնութիւնն» . (²⁵) «աշխարհս աշխարհս» :

արարածոց սանին երկրպագութիւն.
որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար
ասեմին:

(Ե. Էջին ա. սիւնակը)

Եմք ի նոցանէ փոխանակ
ընդ երկրաւորիս, զերկ
նիցն խոստացաւ մեզ զար
քայութիւն.

Եւ ոչ միայն զարբանեկութիւն հալա-
սակութեան պարսիմք հարկանել նոցա,
այլ եւ մահու չափ զանձինս ի վերայ
ընել սիրոյ քաղաւորին: Եւ որպէս
յերկրի ոչ ունիմք ի խաւնութիւն փո-
խանակել ընդ այլում տեառն. նոյն
պէս եւ յերկինս չունիմք ի խաւնութիւն
փոխանակել զնեմարիս Աստուծոյ մեր
ընդ այլում, որ չիք Ած. բայց ի նմանէ:

Բայց ասեմ եւ՝ որում սակաւիկ մի
տեղեկագոյնս ես: Ո՞վ ի քաջ զօրակա-
նէն զկնի մտանիցէ ի պատերազմ. եւ
երբ զայս արացէ, ոչ քաջ անուանի
նա, այլ յոյժ վաս:

Արդ ո՞վ որ

յիմաստուն վաճառա
կանաց զպատուական
մարդարիան փոխանա
կիցէ ընդ անարդ թրու
շային. բայց եթե յի
մարեալ իցէ տղիտու
թեամբ որպէս եւ ձեր
մոլորութեան առաջնոր
դքդ. Միայն զտեր զ
մեզ ի բազում առաքի
նեաց⁽³⁶⁾ մերոց. եւ կամիս
զողութեամբ աւերել
զամուրս խորհրդոց մե
րոց. չեմք մեք միայն
որպէս զու⁽³⁷⁾ կարծես. չիք
տեղի ունայն ուր ոչ իցէ⁽³⁸⁾
Բա. թաղաւորն մեր բա
յց միայն այնորիկ են թա

փութ ի նմանէ որ իբրեւ
դքեղ եւ զշարդ հ⁽³⁹⁾ իշխա
նն քո որք ուրացեալ էք ի
նմանէ⁽⁴⁰⁾ եւ որոշեալք ի
խնամոց եւ ի բարեբարու
թենէ նորա եւ ի սիրոյ.

Ձի թէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ
աշակերտեալքն էին մեք ի Քրիստոս,
առ ոսն հարին զահագին հրամանս
քաղաւորին ձերոյ, եւ զմեծամեծ պար-
գես առ ոչինչ համարեցան, եւ զհայ-
րենի տէրութիւնն ի բաց կողոպտեցան,
չխնայեցին ի կին եւ յորդիս եւ ի
զանձս մարմնաւորս կենաց աշխար-
հիս. նաեւ ո՛չ զարիւնն իւրեանց ա-
ծէին զմտա ինչ վասն սիրոյն Քրիս-
տոսի, այլ զերկրպագուս արեգականն՝
որ ի ձեր վարդապետք էին, չարաչար
հարուածով սասակեցին զնոսա, եւ
մեծամեծ չարիս հասուցին ի վերայ
զօրացն ձերոց, եւ բազում ի նոցանէ
անկանէին ի նմին պատերազմի, եւ
այլ մասնեցան ի պէս պէս փորձու-
թիւնս, եւ կէսն ընկեցան ի հեռաւոր
օտարութիւն: Եւ ամենեքին նոքա յա-
ռաջեցին քան զմեզ յարայութիւնն
Աստուծոյ, եւ խառնեալ են ի գունդս
վերին հրեշտակացն, եւ ցնծան ի պա-
տաստեալ յուրախութիւնս, յոր հասեալ
խառնեցաւ երանելի այրն զոր դու
ասես շիրիւ արարի: Երանի սամ
նա, եւ երանի՛ր երկրին, ընդ որ նայն
անցանիցէ, եւ տեղոյն ուր նայն վախ-
նանեցի. ոչ միայն զարեւոնեօք ձերով
անցանէ պատուականութեամբ, այլ եւ
զերկնից լուսաւորօք՝ որում դուրս եր-
կիր պազանէք

Եւ պատասխանի Մովան հանդեր-
ձապէս եւ ասէ ցնոսա. Աստուծոյն
բարեբար են եւ երկարմտութեամբ ջա-

(36) «յառաքելեաց». (37) «զուրկ». (38) «չիցէ».

(39) «զարադէս». (40) «այսպէսն մէջ կը պակսի զեւ
որոշեալք ի խնամոց եւ ի բարեբարութենէ նորա եւ ի
սիրոյ» խօսք:

նան ընդ ազգի մարդկան, զի գիշատիցն եւ ծանրացն զիրեանց փոքրութիւնն եւ զնոցա մեծութիւնն, եւ վայելեացն ի պարգեւ աւխարհիս, զոր տեսալ է յիշխանութիւն, ի ձեռաց քաղաւորի, եւ ի բերանոյ նոցա երանեն հրաման մահու եւ կենաց: Եւ ձեզ ոչ է յիշխանութիւն այդպէս ընդդիմանալ կամաց նոցա եւ ոչ առնուլ զերկրապագութիւն արեգական, որ հաւաքայքիւք իւրով լուսաւորէ զամենայն ինքեքս, եւ ջերմութք. իւրով հասուցանէ զկերակուր մարդկան եւ անասնոց. եւ վասն հասարակաբաշխ առաստօքեանն եւ անաչառ մատակարարութեանն անուանեցաւ Մինք Աստուած, զի չիք ի նմա նենգութիւն եւ անիմաստութիւն: Վասն որոյ եւ մեք երկայնամիտ լինիմք ի վերայ Տգիտութեան ձերոյ, քանզի չեմք մարդասեացք իբրեւ զգազանս շողողակեքս եւ արիւնարբուս: Խնայեցէք յանձինս ձեր, եւ մի՛ խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ ձեր: Թողէք անոր զառաջին յանցանս ձեր, եւ զառաջիկայ իրս ուղղեցէք, զի եւ այլոցն վս. ձեր լիցի ողորմութիւն ի մեծ քգւրէն:

Առ այս եւս պատասխանի Սահակ եպս. եւ ասէ. իբրեւ ուսեալ եւ յոյժ խրատեալ՝ զգեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան աւխարհիս փառաց քաղաւորին. բայց զայս կարի Տգիտար ուսուցանես, զի աստուածս բազումս խոստովանիս եւ զմի կամս ոչ ասես ամենեցուն: Եթէ վեհն առ միմեանս մարտցեալ են, մեք խոնարհագոյնք քան զնոսա զիա՞րդ կարասցուք հաւանել բանից քոց: Միաբանեա՛ զշուր եւ զկրակ, զի ուսցում ի նոցանէ զխաղաղութիւն. կոչեա՛ զարեգակն ի տուն որպէս կրակ, եւ եթէ նմա ոչ մարքի գալ, զի մի՛ աւխարհ ի խաւարի մնացէ, յղեա՛ զդա առ նա, զի

ուսցի ի նմանէ զանկառօտութիւն:

Եւ եթէ մի է բնութիւնն աստուածոցն քոց, հաւասարեցին առ միմեանս զուգութեամբ. լիցի անկերակուր կրակ իբրեւ զարեգակն, եւ մի՛ խափանեցին ծառայն արեւուն եւ ծախս ոռնկաց սորա: Արդ մինդ անյագ ուտէ եւ հանապազ մեռանի, եւ մինն որ չուտէ, առանց օդոյն նուազի լոյս հառազայքից իւրոց. ցրանայ ձմեռայնի եւ սառուցանէ զամբոյս դալար խոտոյ. տօբանայ յամառայնի եւ հրակէզ առնէ զամ. կենդանիս: Եւ որ ինքն ի փոփոխման կայ, ոչ կարէ հաստատուն կեանս ումեք շնորհել: Եւ եթէ ոչ կարեմ մեղադիր լինել. որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ քաղաւորն. պատուաւորացն մատուցանէ զերկրապագութիւն. իսկ եթէ ոք զայս ի հմուտ գիտնոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ ի վերայ հրամայեն:

Այլ վս. արեգական, եթէ կամիս ուրանել, զնեմարիսն ասացից քեզ: Մասն է նա աւխարհիս արարածոց, ի բազում մասանց մի մասն որոշեալ է. կէտն ի վերոյ են քան զնա եւ կէտն ի ներքոյ նորա. ոչ է նա առանձին սուրբ յսակ լուսով, այլ ի ձեռն օդոյն հրամանաւն Այ. տարածանէ զհառազայքս իւր, եւ հրային մասամբ ջերմացանէ զամ. գոյացեալս ի ներքոյ իւրոյ կայանին: Իսկ վերինն ոչինչ մասն ունին ի նորա հառազայքիցն. քանզի իբրեւ յաման ինչ արկեալ է զոյսն ի գունդ նորա, եւ ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ՝ առ ի պէտս ներքնոցս վայելչութեան: Եւ զոր օրինակ նա մի քուցեալ ի վերայ ծովային ջուրցն բազմութեան, անգիտութ. զնայ զուղեւորութիւնն ի ձեռն հմուտ եւ հարսար նաւապետին, այսպէս եւ արեգակն ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի ըզփոփոխումնս քջանին իւրոյ տարեւոր ժամանակին:

Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատել են վա. մեք կենացն, եւ զնա իբրեւ զմի յայլոց մասանց տուելալ է մեզ յառաջնորդութիւն եւ զօրս լուսոյ, որպէս զլուսին եւ զասեղս յարածուս եւ զամբս անձեւաբերս. նոյնպէս եւ յերկրիս մասանց զծով եւ զգետս եւ զաղբերս եւ զամ. պիտանացու ջուրս, նոյնպէս եւ զգամափայլին ամենայն պիտոյիս իւրով: Աստուած եւ զմի ոք ի սոցանէ չէ արժան անուանել, եւ եթէ ժպրհիցի ոք ասել՝ զանձն զպիտաբար կորուսանէ, եւ Աստուած անուն մեծաբեղով զնոսա, նոքա ոչինչ օգտեցան: Միոյ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին. եւ եթէ մարդ զայդ թեզ յանձն ոչ առնուի՝ եւս հետի է այդ յԱստուծոյ բընութենէն՝ այդպիսի կարգ չփոքեալ:

Արդ եթէ կամիս ուսանել զհեմարիսն, քաղցրացո՞ զդառնութիւն սրտիդ, եւ բաց զաչս մացդ, եւ մի յարքնութեան կուրուրք. ընդ խաւար զնայցես, որ անկեալ եւս ի խորխորաս. եւ զամենեսեան կամիս առ թեզ ձգել: Եւ եթէ քոյքն զան զկնի մոլար վարդապետութեանդ՝ որ ոչ տեսանես եւ ոչ իմանաս, մի՛ եւ զմեզ կարծեք դոյն օրինակ. քանզի բաց են աչ մաց մերոց եւ սրասեսիլ եմ: Մարմնոյս աչօք զարարածս տեսանեմք, եւ իմանամք զսա յայլմէ արարեալ. եւ ամենեքեան են ընդ ապականութեամբ: Իսկ արարիչն ամենեցուն աներեւոյթ է ի մարմնաւոր աչաց, այլ մաց իմանի զօրութ. նորա:

Եւ վասն զի ետես զմեզ ի մեծի զպիտութեան, եւ ողորմեցաւ մեռում անուսումնութեանն, յորում եւ մեք իբրեւ զթեզդ երբեմն զերեւելիսս կարծեալ արարիչ եւ զործեալ զամ. անառակութիւնս. վասն այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնացաւ ի մարդկանէ, եւ ուսոյց մեզ զաներեւոյթ աստուա-

ծութիւնն իւր: Այն զի բարձրացոյց զինքն ի խաչն կախաղանի, եւ զի մարդիկ զնեք լուսաւորացդ մոլորեցան, մեղեաց յարեգակնէ զլոյս հառազայքիցն իւրոց, զի եղիցի խաւար սպասաւոր մարդկութեան նորա, զի որ իբրեւ զձեզ անարժան իցեն, մի՛ տեսնեն զկեանս իւրեանց ի մեծի անարգութեան: Որպէս եւ այսօր ոչ խոստովանի զխաչելեալն Աստուած, նոյն խաւար մածեալ է զոգուով եւ մարմնով նորա. որպէս եւ դու իսկ այսօր ի նմին խաւարի կաս, եւ զմեզ դեռ եւս չարչարես: Պատասխան եմք ընդ օրինակի Տեառն մերոյ մեռանել, որպէս զխարդ եւ կամիս կատարեալ զկամս դառնութեան քո:

(Եւր. Ե. Եւր. Բ. Եւր. Բ. Եւր. Բ.)

Յայնչեմ իբրեւ հայեցեալ
 Եւր. Ե. Եւր. Բ. Եւր. Բ. Եւր. Բ.
 Զապուհ յեւր. Եւր. Բ.
 Վասնզէ ետես ի մեծի
 Բախտութեան զուսուրբ
 զին զամենեսեան զէ
 տաց եթե ոչ զնա
 Նոսա բանք սպառնալ
 ցն եւ ողորմանցն հէ
 մայեաց զմի ուն ի կէ
 սերագունացն⁽¹⁾ յառ-ջ
 մատուցանել երեւ. Եւ
 ընէն անուն վասն Եւր.
 յառաջն կասկածն իւր եւ
 զեն⁽²⁾ սրբոցն. կապեցին
 զոսան եւ մեծաւ ուսու
 պրկեցին զձեռնս Եւ
 չեւ ճարճատիւն հապ-ւ
 մենայն ջղացն, եւ Եւ
 պէս կայր մինչեւ ցեղ յա
 մա յանհնարին պրկեցն
 երաց սուրբն զբեր-ւ Եւ
 եւ ասէ հաւ շրջեցն զէ

(¹) «ի կրօնագրութեան» (²) «եղեւ».

նեւ շունք բազումս է-
 ժողովք Հարաց պաշտ-
 ցին զիս. ծակեցին շն-
 քս իմ և զոտս իմ է-
 խանակ լեզուս(43) իմ:

(Հառ. գ. Էջիւն ա. սիւնակը)

«Հալկեցին «Բնայն»
 «Իւր» իմ, «Էր» ինչ Տէր «Էր»
 ձայնի իմում եւ ը
 «Իւր» զողովք(44) իմ ի ժողո
 վա «Էր» զաւրականին
 «Էր» երեւեցան նորա
 «Իւր» դաստակերալին քո
 է- «Էր» կըսերս եւ(45) յամե
 նեւան ողորմութիւն ք
 «Էր» թացեալ յառաջե
 ցայ զիս, եւ զայս իբր
 է- «սաց ոչ եւս կարէր
 բնալ զըրեանս յանձնա
 րէն պրկոցաց զեւրա
 նէն եւ անդէն վաղվա
 շալէ դահլիճն հրաման
 աւալ յերկց նախարա
 րայն սրով հատեալ զ
 «Էր» «Էր» երանելոյն ըն
 ինչն զմարմինն ի խոր
 իւրա մի ցամաք, եւ ան
 քէն ի տեղւոյն սկսաւ խաւ
 «Էր» Դենշապուհ եւ ասէ
 ցեղիսկոպոսն. յորժամ
 ելէ է- յաշխարհս Հայոց
 «Էր» մի և զվեց ամիսս
 է- «Էր» շրջել ինձ անդ ոչ
 յիշմ ես ամենեւին ե

(Հառ. գ. Էջիւն բ. սիւնակը)

Թե բան մի տրտունջ լուա
 յ յումեքէ վասն քո. սոյն
 պէս եւ առաւել վասն Յո
 վսեփայ. զի դա իսկ էր ի
 շխան ամենայն քրիստո
 նէից և հաւատարիմ

յամենայն իրս արքունի.

նաեւ(46) որ մարդպան աշխար
 հին լեալ էր յառաջ քան
 զիմ երթալն մեծապէս
 զոհ էր զառնէս զայսմա
 նէ եւ ես ինձէն իսկ ա
 շաւք իմովք տեսաների
 զի իբրեւ հայր(47) համարե
 ալ էր հաստատուն ամե
 նայն աշխարհին եւ ա
 նաշառութք. սիրէր
 զմեծամեծս եւ զփոքու
 նս. արդ փոխանակ ընդ
 ձեր ես աղաչեմ զձեզ.
 խնայեցէք ի պատուական
 անձինս ձեր, եւ մի մատ
 նիք ի մահ Հարշարանաց
 ըստ առաջնոցն կարգի
 զոր տեսէք աշաւք ձերո
 վք. քանզի եթե ի դոյն
 միտս յամառութեան
 կայք եւ իմ եղեալ ի մը

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՆՇՄԱՐՆԵՐ

Խ Յ. Բ Յ. Զ Յ. Ն

(Յովն. Բ. 15, Վանակ. Հց. Երգ. Քեր. Նոննոս)

Մեր մատենագիրներէն Վանական վրդ.
 իր Հարցմովք և Պատասխանք գրքին, ինչ-
 պէս նաև Յովհաննէս Երզնկացի իր Քերա-
 կանութեան Մակնութեան մէջ խառնակաւ բա-
 ւը կը մեկնեն ըսելով՝ «խառնակաւ որ է
 վարիչ իշոյ», «խառնակաւ՝ իշովար ասի
 պարսիկ լեզուով»: Բայց կը յիշուի Յովհ.
 Բ. 15 համարին մէջ, Նոննոս եպս. ի «Յա-
 դագս Առաքելաց» գրքին հայկական հին
 և ընտիր թարգմանութեան մէջ ևս կը յի-
 շատակուի:

Պարագան բաւը պարսկերէն է և կը
 նշանակէ «էջ քշելու գործիք», ինչպէս
 Վանական վրդ. նոյնպէս հիներէն Գրիգոր
 Մագիստրոս այդպէս հասկցած են: Պա-

(43) «Երեւոյն», (44) «զողովք», (45) «եւ»:

(46) «նա եւ», (47) «հայր հապատու հապարեալ էր»: